VERBUL *A (SE) VOIERA* ŞI FAMILIA LEXICALĂ: SENSURI, ETIMOLOGIE ŞI ATESTĂRI – CONTRIBUŢII LA *DICŢIONARUL LIMBII ROMÂNE* AL ACADEMIEI (EDIŢIA A DOUA)[*] CÂTEVA REFLECŢII FILOLOGICE

MIOARA DRAGOMIR[**]

1. Traducerea *Vechiului Testament* din ms. 45, realizată în secolul al XVII-lea din limba greacă de Nicolae Milescu Spătarul şi diortosită de „dascălii locului", precum şi cea din ms. 4389, datând din acelaşi secol, după slavonă, prezintă un lexic foarte bogat, atât sub aspect semantic, cât şi din perspectiva formării cuvintelor. Pentru *Dicţionarul limbii române*, aceste texte constituie surse foarte valoroase întrucât, pe lângă faptul că oferă atestări noi, adesea prime atestări, pentru sensuri deja înregistrate, precum şi cuvinte noi, cercetarea lor poate aduce lumină asupra filiaţiei semantice, accentului, variantelor lexicale şi formelor sau în clarificarea sensului şi etimologiei unor cuvinte.

2. Astfel, în ms. 45, în cărţi diferite, întâlnim în mai multe locuri verbul *a (se) voiera* şi, din aceeaşi familie lexicală, adjectivul *voierat* şi derivatele *învoierat(ă)* şi *voieros*. Dintre acestea, în DLR este înregistrat verbul *voiera*, ca variantă lexicală s.v. *văiera*, într-un citat din DOSOFTEI, V.S. şi din L. COSTIN, GR. BĂN. şi adjectivul *voierat*, de asemenea ca variantă lexicală s.v. *văierat*[2], cu unica atestare cu această formă, tot din DOSOFTEI, V.S. Atât verbul *voiera*, cât şi celelalte lexeme precizate prezintă numai această formă în ms. 45; forma cu *-ă-* (*văiera*, respectiv *văierat*) nu apare niciodată[1]. Verbul se întâlneşte în următoarele contexte[2]:

[*] Editarea acestui manuscris este în faza de pregătire pentru tipar.

[**] Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide" al Academiei Române, Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

[1] Am utilizat pentru analiză atât transcrierile proprii, cât şi pe cele ale colegilor care au lucrat în cadrul proiectului „Monumenta linguae Dacoromanorum".

[2] Am păstrat sistemul de transcriere şi semnele utilizate în ediţia citată.

ALIL, t. LV, 2015, Bucureşti, p. 121–130

BDD-A25167 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:35 UTC)

a. *Regi I*:

Ms. 45: 1.6 [*231/1*] ⌊Căci n-au dat ei Domnul copil, după primejdiia ei şi după scârba primejdiei ei şi *să voiera* pentru aceasta⌋ căci au închis Domnul cêle de pregiur zgăul ei, ca să nu-i dea ei copil.
Ms. 4389: 1.6 [*254/1*] Şi o mustra pizmaşa ei şi se întrista şi slăbiia de grijile ei şi *se văiera* căci au închis Domnul pântecele ei şi nu-i dêde feciori.
BB: 1.6 [*194/2*] Căci n-au dat ei Domnul copil după primejdiia ei şi după scârba primejdiei ei şi *să întrista* pentru aceasta, căci au închis Domnul cêle de împrejurul zgăului ei, ca să nu-i dea ei copil.

b. *Regi II*:

Ms. 45: 19.2 [*276/2*] Şi să făcu mântuirea întru dzua acêea întru jale la tot nărodul întru dzua acêea, dzâcând că *să voiereadză* împăratul pentru fiiul lui.
Ms. 4389: 19.2 [*307/2*] Şi se întoarse într-acea zi mântuirea tuturor oamenilor în jale, că auziră oamenii în zioa acêea unde zicea că *se văierează* împăratul pentru fiiu-său.
BB: 19.2 [*234/2*] Şi să făcu mântuire în zioa acêea întru jale la tot norodul, căci au auzit norodul în zioa acêea zicând că *să întristează* împăratul pentru fiiul lui.

c. *Ester*:

Ms. 45: 6.12 [*419/1*] Şi să întoarse Mardoheu la curte şi Aman să întoarse acasă-şi, *voierându-să* asupra capului-şi.
Ms. 4389: 6.11 [*515/2*] Şi se întoarse Mardohei în curtea împăratului, iar Amman mêrse acasă-şi *întristându-se* cu întristăciune foarte mare.
BB: 6.12 [*360/1*] Şi să întoarse Mardoheu la curte şi Amman să întoarse acasă-şi, *mâhnindu-se* asupra capului-şi.

d. *Iov*:

Ms. 45: 31.38 [*438/1*] De au suspinat pământul vreodinioară asupră-mi sau de răzoarele ei au plânsu toate odată. 39. Sau de am mâncat vârtutea ei sângur, fără de preţ, sau şi sufletul Domnului pământului luând *am voierat*, 40. Pentru grâu, dară, să-mi iasă urzică, şi pentru orz, rug!” Şi tăcu Iov cu graiurile.
Ms. 4389: 31.39 [*533/2*] Şi de am mâncat eu roada lui fără de preţ sau de am luat sufletul stăpânului pământului şi l-*am năcăjit*.
BB: 31.39 [*376/2*] Sau de am mâncat vârtutea lui sângur, fără de preţu, sau şi luând sufletul Domnului pământului *am întristat*.

e. *Parimiile lui Solomon*:

Ms. 45: 25.20 [*515/1*] În ce chip oţătul la rană-i nefolositor ⌊şi fumul la ochi⌋, aşa cădzând vătămare în trup, inima *voierează*. 21. ⌊În ce chip caria întru haină şi viêrmele la lemn, a- [*515/2*] şa *voia rea* a omului strică inima⌋.
Ms. 4389: 25.20 [*610/2*] Cum nu êste de folos oţetul vătămăturii şi fumul ochilor, aşa şi când cade grijă în trup, *întristează* inima. 21 [20]. Cum sânt moliile în haină şi carii în copaci, aşa şi întristăciune strică [*611/1*] inima omului.

BDD-A25167 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:35 UTC)

BB: 25.20 [*442/2*] În ce chip e oţetul la rană nefolositoriu şi fumul la ochi, aşa, căzând vătămare în trup, inima *mâhnêşte*. 21. În ce chip molia în haină şi viêrmele în lemnu, aşa *voia rea* a omului strică inima.

3. În aceste pasaje, verbul *voiera* nu apare niciodată în BB, al cărui text prezintă o traducere destul de apropiată de cea din ms. 45[3]. Diortositorii ms. 45 care au realizat BB au evitat acest verb şi l-au înlocuit sistematic prin sinonime: *a (se) întrista* (a, b, d) şi *a (se) mâhni* (c, e), pentru a reda din textul grecesc FRANKF., ca şi traducătorul textului din ms. 45, verbele ἀθυμέω (a) ‘être découragé, préoccupé, inquiet’ (BAILLY), λυπέω (b, d, e) ‘chagriner, affliger’ (BAILLY) şi participiul λυπουμένος (c). În ms. 4389 aflăm, de asemenea, verbe sinonime cu *voiera*, care redau corespondentul din OSTROG astfel: prin *a se văiera* (a) **сѣтовати** „πενθεῖν lugere” (MIKLOSICH), iar πενθεῖν are sensul ‘pleurer, déplorer’ (BAILLY) şi *lugere* ‘pleurer, témoigner de la douleur, être affligé, se lamenter, gémir’ (QUICHERAT); tot prin *a se văiera* (b) **печа́ленъ є̂сть цр҃ь**, **печальнъ** ‘στυγνός tristia’ (MIKLOSICH), στυγνός cu sensul ‘triste, sombre’ (BAILLY); prin *a se întrista* (c) secvenţa **скорбѧ скорбїю**, verbul **скръбѣти** cu sensul ‘λυπείσθαι contristari’ (MIKLOSICH), λυπείσθαι ‘être chagriné, affligé, ennuyé’ (BAILLY); prin *a necăji* (d) este redat **оскроръ́ихъ**; prin *a întrista* (e) **оскръвли́ти** ‘λυπεῖν affligere’ (MIKLOSICH).

În contextele prezentate, verbul *voiera* se referă la faptul de a fi într-o stare sufletească rea şi are semnificaţia ‘a se întrista, a se mâhni; a-şi face voie rea’, cu sememul ‘a fi deznădăjduit, îndurerat’[4] pentru contextele a şi b. Acest cuvânt redă întocmai, foarte potrivit, semnificaţia lui ἀθυμέω, dar şi pe aceea a lui λυπέω şi este folosit atât cu valoare reflexivă (a, b, c), cât şi tranzitivă (d, e). În celălalt manuscris, în versetul din *Regi I* (a), prin *a se văiera* este tradus un verb ce exprimă o stare sufletească exteriorizată, manifestată, şi, în această situaţie, *văiera* este sinonim mai degrabă cu *a se tângui*, *a plânge*, *a se văicări*, *a se văita*. În *Regi II* (b) este tradusă o secvenţă care nu presupune neapărat, ca în contextul anterior, şi ideea de exteriorizare şi în acest loc traducătorul versiunii din ms. 4389 foloseşte, de asemenea, verbul *a se văiera*, dar cu un sens care este mai degrabă sinonim cu *voiera* din ms. 45.

4. Dacă prin atestările din ms. 4389, articolul *văiera* se îmbogăţeşte cu două prime atestări şi un sens[5], cele din ms. 45 indică faptul că în *Dicţionarul*-tezaur ar

[3] Cândea (1979: 122–128 şi 135–153) a arătat că BB este traducerea din ms. 45 revizuită de boierii cărturari Greceni şi episcopul Mitrofan şi, la rândul lui, textul din ms. 45 este traducerea lui Milescu revizuită de „dascălii locului”, astfel încât „sub raportul fidelităţii, ediţia 1688 a *Vechiului Testament* este, deci, *traducerea Milescu de două ori revizuită după textul grec urmat de spătar* [subl.a.]” (*ibidem*: 140).

[4] În traduceri recente este redat astfel: (pentru a) *şi tare era întristată* în ANANIA, *era deznădăjduită* în NEC-POLIROM; (pentru b) *regele e trist* în ANANIA, *regele plânge şi-l jeleşte pe Abessalom* în NEC-POLIROM.

[5] În familia lexicală lucrată în DLR (*văiera*, *văierare*, *văierat*[1], *văierat*[2], *văieratic*, *văierătură*), sensul ‘plin de amărăciune, de tristeţe, de jale’ mai apare numai la adjectivul *văierat*[2], cu indicaţia

BDD-A25167 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:35 UTC)

trebui cuprins şi tratat după tipicul acestei opere lexicografice încă un cuvânt. Analizând citatele din DLR s.v. *văiera*, observăm că, în pofida aparenţelor, a vecinătăţii verbului *a plânge*, verbul *voiera* din DOSOFTEI, V.S. 81 are mai degrabă aceeaşi semnificaţie ca în ms. 45 decât sensul ‘a (se) văita, a (se) văicări’. Acest fapt devine evident dacă lărgim contextul: „Eu dzâş: «Dumneata, părinte, îndreaptă-mă la cale de viaţă». Şi am purces a mêrge după dânsul [...]. Şi călcând drumul şi calea toată, să nu dzâc mai mult. Împreună am sosât aicea şi [...] şedzum de dormim şi, când m-am deşteptat, nu l-am vădzut ce să fêce. Şi-ncepui a plânge şi *a mă voiera* şi îndată mi s-arătă şi-m dzâsă: «Eu sânt Rafail, Arhanghelul, carele te-am adus într-acoace, în chip de moşneag bătrân. Ce să-ţ laş toată *voia cea rea*, să nu te temi, ce să slăveşt pre Dumnedzău că te-au adus aicea»”. În aceeaşi lucrare, Dosoftei mai utilizează o dată acest verb [6]: „Picând la sufletul lui aşea multă vrajbă şi pizmă, şi să porni, aşea cum să află, mânios. [...] Deci, stând la rugă, în voroavă la Dumnădzău, îş făcea inemă rea şi tristă, cum nu să cade, dzâcând că nu să cade să custe oamenii cei fără Dumnădzău, carii strică şi strâmbadză căile cêle dirêpte a lui Dumnădzău. Şi, grăind acêstea, să ruga lui Dumnădzău să le taie viaţa amândurora deodată. [...] Şi dzâcea Carp că să uita la cêle de gios de prăviia şi de cêle de sus nu-i gândiia şi *să mâhniia*, *făcând voia rea* căce nu era cădzuţ şi apropiindu-li-să de multe ori să cadză. Şi, slăbind, *să voiera* blăstămând. Şi abiia iarăş să rădică de căută în sus, cătră ceriu” DOSOFTEI, V.S. 48–49[7].

„învechit”, fiind lucrat pe baza folosirii într-un document din anul 1706, dat după TDRG, în care cuvântul are forma cu *-ă-*. La acest sens este înregistrată şi o folosire figurată din DOSOFTEI, V.S. cu forma *voierat*, considerată, ca şi cea de la verb, variantă lexicală. Semnalez acest sens al adjectivului *văierat*[2], cu forma ca atare, şi în HERODOT, I. 19: „Iară Crisos, măcar că pentru moartea lui era *văerat*, iar mai mult pentru că de la cela ce el îl curăţisă de moarte, acela îi omorî ficiorul”. Aceasta arată că şi verbul trebuie să fi circulat cu acest sens, aşa cum este folosit în ms. 4389, *Regi II* (b).

[6] Mulţumesc colegei Laura Manea pentru trimiterile la traducerea lui Dosoftei pe care mi le-a oferit din fişierul propriu. Le-am consultat în fotocopia tipăriturii şi am prezentat citatele după ediţia realizată de Rodica Frenţiu.

[7] Nu tot astfel stau lucrurile cu cealaltă atestare folosită în DLR din DOSOFTEI, V.S. 56, în care este vorba, într-adevăr, de verbul *văiera*, cu indicaţiile de circulaţie „învechit şi regional, mai ales în Transilv.” şi sensul ‘a se văita (1)’, acesta dat cu definiţia în două părţi, „(despre oameni) a scoate strigăte (prelungi), gemete (din cauza unei dureri, a unei suferinţe etc.); a-şi exprima prin cuvinte durerea, suferinţa, nemulţumirea etc., a se lamenta, a se plânge (3), a se tângui (1), a se jelui, a se căina”, cu sinonimele învechite şi regionale prezentate de redactor şi trimiterea la sinonimul cel mai apropiat, *văicări*. Verificarea contextului confirmă semnificaţia lui *văiera* în această situaţie, precum şi diferenţa faţă de *voiera*, din celălalt citat pe care l-am prezentat extins: „Ipaticul să rugă svântului de fêce rugă pentru dânsul cătră Dumnedzău [...]. Vădzând Loxorie, boiêrinul, acêea ce să fêce, prinsă pre preutul Iulian şi pre Chesarie diaconul şi-mvăţă de-i băgară în saci şi să-i arunce în mare. Iară svinţii îi dzâsără: «Noi, dară, o, Loxorie, ne-aruncăm în mare, iară tu, muşcat de cumplit şêrpe, vei da moarte cumplită». Care lucru să şi fêce. Că, deaca trecură 2 dzâle, el, Loxorie, primblându-să pre marginea mării, i s-au colăcit pregiur dânsul un bălaur mare şi, strângând şi ucigându-l, l-au zămorât. De-aciia sta o prăvirişte miloasă, că dzăcea îmflat, suflând. Iară trupurile svinţilor, ieşind din mare cârmăcite de Dumnedzău [...], oarecarii creştini Evsevie şi Filix le luară. Şi, trecând pre-acolo unde dzăcea becisnicul Loxurie, deaca-i vădzu, el *să văiera* şi să făcea pre sine becisnic. Că încă nu-i ieşisă sufletul”.

BDD-A25167 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:35 UTC)

Pe de o parte, sensul, pe de alta, şi forma cu *-o-* conduc spre realitatea că acest cuvânt este o creaţie lexicală realizată prin compunere, din substantivul *voie* şi determinantul adjectival *rea*. În această construcţie, substantivul *voie* se referă la starea, la dispoziţia cuiva, sens care, în această ramură a semantismului cuvântului, cel mai probabil a evoluat dintr-un sens iniţial ‘decizie, hotărâre; intenţie, gând’, care se referă la o pornire lăuntrică, ce a putut fi bună sau rea şi care se răsfrânge ca atare şi în exterior[8]. Sintagma *voie rea*, datorită vechimii ei şi faptului că era folosită curent (vezi citatele s.v. *voie*), a putut fi percepută ca o construcţie cu sensul „tristeţe, amărăciune, mâhnire, îndurerare”, până la gradul contopirii într-un cuvânt **voierea*[9] de la care, prin analogie cu *văiera* (< de la *vai*[1], prin apropiere de *şuiera*, *fluiera* – vezi DLR s.v. *văiera*), verb care exista deja în limbă, s-a putut crea verbul *voiera*[10].

În ce priveşte citatul al doilea din DLR în care apare forma *voiera*, contextul nu poate fi extins pentru ca sensul să se înţeleagă mai clar: „Nu te cânta, nu te voiera” L. COSTIN, GR. BĂN. II, 208. O evoluţie fonetică de la *-ă-* la *-o-* de felul *năr*od > *norod* poate nu este exclusă (vezi şi Puşcariu 1959: 76–77), însă în ALR I/I h 140 nu apare forma *voiera*, de aceea forma cu *-o-* din L. COSTIN, GR. BĂN. este, deocamdată, suspectă. În cazul lui *voiera*, cu sensul din ms. 45 şi din DOSOFTEI, V.S., inclusiv faptul că forma în *-ă-* nu apare niciodată ar susţine ipoteza că originea lui *voiera* nu este în *văiera*, cum s-a putut crede la redactarea articolului. Mai mult decât atât, în ms. 45 nu am întâlnit verbul *văiera*. Atunci când traducătorul ms. 45 vrea să redea verbe care au sensul lui *văiera* ‘a se văicări, a se văita, a se tângui’, o face prin verbul *a se văita*, cu forma *văieta*[11], în contexte în care *văieta* traduce fie pe ἀλαλαζω „I. pousser le cri de guerre en marchant à l’ennemi. II. annoncer avec des cris de joie, proclamer” (BAILLY), fie pe ὀλολύζω „1. pousser des cris aigus et prolongés. 2. pousser des cris de joie ou de douleur” (BAILLY).

Atât sensul, cât şi etimologia propuse aici se susţin în fragmentul citat din DOSOFTEI, V.S. 48–49 prin verbul sinonim *a se mâhni* şi prin chiar originea lui

[8] Această evoluţie semantică se reflectă în al doilea fragment citat din DOSOFTEI, V.S.

[9] E posibil ca în textele vechi să fi fost gândită chiar legat în scrierea continuă, aşa cum scriem astăzi *bunăvoinţă*.

[10] Procesul este asemănător cu cel al formării verbului *a mulţumi*, descris de A. Philippide: „*Multsămésc* = **multsănésc*, *multsi ani* (adecă zic cuiva ‘mulţi ani să trăieşti’ ori ‘la mulţi ani!’). De la o vreme s-a izolat **multsănésc* de *multsi ani* şi s-a alipit de grupul din care face cuvântul *multsíme* parte, cu care la început n-avea nici o legătură. De aici schimbarea din *multsănésc* în *multsămésc* prin analogie şi în acelaşi timp o strâmtare a conţinutului aşa de mare, încât cu greu mai descopere cineva astăzi origina cuvântului, macar că nu este aşa de veche” (Philippide 1984: 71).

[11] Verbul apare în contextele: (*Osea* 7.14) „Şi nu au strigat către mine inimile lor, ce numai *să văieta* preste aşternuturile lor”; [*691/1*] „preste grâu şi vin şi să tăia de tot, certară-să întru mine”; (*Ecleziast* 3.4) „Vrêmea-i a plânge şi vrêmea-i a râde, vrêmea-i *a să văieta* şi vrêmea-i a juca”; (*Ieremia* 4.8) „Spre acêstea încingeţi-vă saci şi bociţi-vă şi *văietaţi-vă*, pentru căci nu s-au înturnat mâniia urgiei Domnului de la voi”; *Iezechiel* 30.2; *Amos* 8.3; Zaharia 11.2; în *Cântarea cântărilor* în mai multe locuri: 10.10, 13.5, 14.31, 15.2, 15.3, 23.14, 24.11, 52.5, 65.14 etc.

BDD-A25167 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:35 UTC)

voiera, substantivul *voie* cu sensul ‘dispoziție, stare sufletească’ şi adjectivul *rea*. De asemenea, în textul e. din ms. 45, în versetul imediat următor celui în care apare verbul *voiera* este adăugat încă un verset între semicroşete, în care apare sintagma *voie rea*, atât în acest manuscris, cât şi în BB: „aşa *voia rea* a omului strică inima”. Prin această construcție este redat aici substantivul λύπη ‘chagrin, tristesse, affliction’, iar în ms. 4389 prin *întristăciune*, **скѻрбь** ‘aegritudo animi’ (MIKLOSICH). Sintagma originară este clară şi într-un alt fragment din DOSOFTEI, V.S. unde este folosit abstractul *voierare*[12], într-un context în care apare, în expresie alături de verbul *a face*, şi construcția *voie rea*, exprimând prin substantiv starea sufletească reflectată în această expresie – mâhnire, durere. Observăm că şi în acest fragment, anterior lui *voierare*, apare sinonimul *mâhniciune*: „Şi-ş *făcea voie rea* pentru ceaea ce închisă Dumnedzău cealea ce-s pregiur zgăul ei, ca să nu-i dea cucon. [...] Şi răspunsă Anna şi dzâsă: „Nu, dumneata, o femeaie în aspră dzî sânt eu şi vin şi beţâie n-am băut. Nu da pre şarba ta în fată de pierdzare că, de mulţâmea de mâhniciunea mea şi de mulţâmea *voierării* meale, m-am topit până acmu” DOSOFTEI, V.S. 182.

5. În afara argumentelor aduse, întărite prin numărul atestărilor şi folosirea în mai multe contexte, în sprijinul etimologiei verbului *voiera*, avansată aici, un argument grăitor o constituie şi derivatele *învoierat(ă)* şi *voieros*, precum şi adjectivul *voierat*, care apar în următoarele pasaje din ms. 45:

f. *A doao lêge*:

Ms. 45: 28.65 [*179/1*] Iar şi întru limbile acêlea nu te va odihni, nice să va face stare urmei piciorului tău şi-ți va da Domnul acolo inimă *învoierată* şi ochi lipsindu şi suflet topitor.
Ms. 4389: 28.65 [*191/2*] Şi în limbile acêlea nu te va odihni, nici va fi aşăzământ gleznelor picioarelor tale. Şi-ți va da Domnul acolo inimă *aprinsă* şi ochi lipsind şi suflet uscăcios.
BB: 28.65 [*147/2*] Iară şi întru limbile acêlea nu te va odihni, nice să va face stare urmei piciorului tău. Şi-ți va da Domnul acolo inimă *mâhnită* şi ochi lipsind şi suflet topit.

g. *Parimiile lui Solomon*:

Ms. 45: 17.23 [*510/1*] Inima ce să veselêşte a fi sănătos face, şi a omului *voieros* usucă-i-să oasele.

[12] În DLR, ca şi la celelalte atestări din această familie lexicală, în cazul din DOSOFTEI, V.S., cuvântul *voierare* este lucrat s.v. *văierare*, ca variantă lexicală, cu sensul „văitare (1)”, adică „emitere de strigăte (prelungi), de gemete (ca urmare a unei dureri, a unei suferințe etc.); exprimare prin cuvinte a unei dureri, a unei suferințe, a unei nemulțumiri etc., lamentare, jeluire, tânguire”, fiind definit, după tipicul DLR, şi prin regionalisme şi arhaisme. Lărgirea citatului din DOSOFTEI, V.S., precum şi celelalte argumente aduse în acest material, vorbesc, şi în acest caz, nu despre o variantă, ci despre un alt cuvânt, *voierare*, cu etimologia şi sensul pe care le-am precizat.

BDD-A25167 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:35 UTC)

Ms. 4389: 17.23 [22] [*605/1*] Inima cea vêselă face obicêiu bun, iar omului *celui trist* îi usucă oasele.
BB: 17.23 [*438/1*] Inima ce să veselêşte a fi sănătos face, şi omului *mîhnitoriu* usucă-i-să oasele.

h. *Ieremía*:

Ms. 45: 6. 26. [*579/2*] Fata nărodului mieu! Încinge-te cu sac şi prĕsără cenuşe! Jale a ibovnicului, fă ţie bocet *voierat*, căci fără vêste va veni chinul preste voi.“
Ms. 4389: 6.26 [*718/1*] Fata nărodului mieu, încinge-te cu zăblău şi te presară cu cenuşă. Fă ţie jalea cei ce au născut unul cu *plângere amară*, că va veni asupra voastră pustiirea dotârnită.
BB: 6.26 [*496/2*] Fata norodului mieu! Încinge-te cu sac şi presară cenuşă! Fă-ţi jale ibovnicului, *tânguire de milă*, căci fără vêste va veni chinul preste voi.

Derivatul adjectival *învoierat(ă)* (f) redă din textul grec participiul ἀθυμοῦσα ‘deznădăjduit, îndurerat’, din ἀθυμέω, tradus în contextele precizate prin *voiera*. În BB, cuvântul este tradus prin *mâhnit(ă)*. Percepând în acest context (biblic) şi alte nuanţe pe lângă aceasta, traducătorul ms. 45 le-a exprimat printr-un cuvânt derivat, având ca rădăcină verbul *voiera* căruia i s-a adăugat prefixul *în-*, prin analogie cu alte cuvinte ca, de exemplu, *întristat*. Astfel, derivatul rezultat, *învoierat(ă)*, cuprinde, în urma acestor procese lexicale şi semantice, mai multe sememe pe care, utilizându-l, traducătorul a putut să le redea: ‘mâhnit’, ‘descurajat’, ‘deznădăjduit’, ‘vlăguit’[13]. Traducerea din ms. 4389, *inimă aprinsă*, redă din textul slavon secvenţa **ср҃це горю́ще**, apropiind semnificantul **горю́ще** de **горѣ́ти** ‘καίεσθαι ardere’, şi nu de **горкость** ‘πικρία, πικρόν amarities’ (MIKLOSICH)[14].

Prin adjectivul derivat *voieros* (g) este tradus grecescul λυπηρός „1. qui cause du chagrin, affligeant, fâcheux, pénible; 2. qui éprouve du chagrin, triste” (BAILLY), redat în BB prin *mâhnitoriu*. În ms. 4389, prin secvenţa (omului) *celui trist* este tradus cuvântul cu acelaşi sens ca în textul grecesc, **скърбли́вѣ** ‘λυπηρός tristis’ (MIKLOSICH). Derivatul din ms. 45, format prin adăugarea sufixului *-os*[15] rădăcinii, care este verbul *voiera*, a rezultat din aceleaşi necesităţi ca şi *învoierat(ă)*. Dorind să redea cât mai adecvat şi mai aproape de adevăr ceea ce îi transmitea în acest pasaj textul grecesc prin λυπηρός, traducătorul utilizează derivatul *voieros*, cu un sens în care sunt cuprinse mai multe nuanţe: ‘descurajat’,

[13] În traducerile recente este redat astfel: *inimă sperioasă* în ANANIA şi *inimă fără vlagă* în NEC-POLIROM.

[14] Este interesant că în epocă am întâlnit şi verbul cu forma *a (se) învăiera* (care poate cuprinde şi o diortosire a lui *o* în *ă* aparţinând copistului) într-o traducere care a fost atribuită lui Nicolae Milescu Spătarul de către Liviu Onu, respectiv mitropolitului Dosoftei de către N.A. Ursu, anume HERODOT, I. În contextul în care apare, acest cuvânt are sensul ‘a se văita’, adică ‘a exprima faptul de fi trist, mâhnit’: „O, Artimvare, eu voi faci acestuia cât [tu], nici copilul tău, să nu să învăiereză” (47). Argumentaţia lui Liviu Onu în ce priveşte traducătorul credem că este viabilă.

[15] Pentru derivate adjectivale create după modelul celor moştenite din latină în *-os*, formate de la verb, care arată „posesiunea unei calităţi”, vezi Pascu 1916: 72 şi Philippide 1984: 137–138.

BDD-A25167 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:35 UTC)

‘deznădăjduit’, ‘trist’, ‘mâhnit’, ‘posomorât’, pe care verbul *voiera* şi sintagma *voie rea*, care stă la baza lui, le-au putut exprima.

Prin sintagma *bocet voierat* (h) se traduce din FRANKF. secvenţa κοπετὸν οἰκτρόν, κοπετός ‘coup dont on se frappe la poitrine en signe de douleur’, οἰκτρός „I. digne de pitié, lamentable 2. pitoyable, misérable. II. qui se plaint, qui se lamente, plaintif”. Această sintagmă, dificil de tradus[16], este redată în BB prin *tânguire de milă*. Prin *voierat* (h) din ms. 45, participiul verbului *voiera* cu valoare adjectivală, traducătorul a caracterizat trăirea, nu semnele exterioare pe care le presupune manifestarea ei, desemnată prin substantivul *bocet*. Semnificaţia lui *voierat* este ‘amarnic, jalnic; îndurerat’. Cuvântul este folosit şi în DOSOFTEI, V.S. 159, ca adjectiv substantivat cu sens figurat: „Orbii să mântuia de *voieratul* întunêrec şi vedea limpede străluminatele şi dragele lucori a soarelui”.

6. Folosirea verbului în cele cinci locuri prezentate din ms. 45 şi în două locuri din *Viaţa şi petreacerea svinţilor*, a substantivului *voierare* în această traducere a lui Dosoftei şi a participiului adjectival *voierat* în ambele texte, a derivatelor *învoierat(ă)* şi *voieros*, din ms. 45, cu sensurile precizate susţin, pe de o pare, etimologia propusă aici, îmbogăţind *Dicţionarul*-tezaur cu o familie lexicală. Pe de altă parte, în ceea ce priveşte chestiunea dacă acest cuvânt şi celelalte din familia lexicală a putut fi sau nu creaţia unui cărturar, cert este doar că evitarea lor în BB indică faptul că diortositorilor li s-au părut suspecte sau puţin cunoscute. Vrând să demonstreze că revizorii ms. 45 sunt „Dosoftei şi colaboratorii lui”, N.A. Ursu (1988, 1989) introduce în rândul „particularităţilor lexicale” din „lexicul regional (dacoromânesc nordic, în special moldovenesc)” şi cuvintele *voiera*, *voierat* şi *voieros* (Ursu 1988; 1989 III: 46). Acestea ar fi din lista de „cuvinte care au fost înlocuite peste tot de ultimii revizori ai textului, în ediţia *Bibliei* de la 1688” (Ursu 1988; 1989 III: 36). Cele trei cuvinte sunt înşiruite fără trimitere la vreuna dintre scrierile mitropolitului Dosoftei şi fără altă discuţie.

După cum am arătat aici, verbul apare şi în traducerea lui Dosoftei, *Viaţa şi petreacerea svinţilor*. Dacă ar fi o creaţie a mitropolitului Dosoftei, şi anume nu din latura neologistică, livrescă a creativităţii sale, ci din filonul graiului popular, *voiera* (şi familia) ar putea constitui un element care ar susţine o legătură a mitropolitului moldovean cu traducerea *Vechiului Testament* din ms. 45. În acelaşi timp, nu trebuie exclus faptul că *voiera* este creat din sintagma *voie rea*, folosită în scrierile lui Coresi, poate şi mai timpuriu, în cronicile moldoveneşti şi, deopotrivă, în cele munteneşti (vezi DLR s.v. *voie*). El a putut circula la nivel de grai popular şi, fiind perceput ca atare, a fost mai puţin folosit în scris. Nici *văiera* (şi familia lexicală) nu a fost înregistrat în epocă decât la Dosoftei şi în *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir. Cu atât mai mult cu cât am întâlnit în HERODOT, I. adjectivul *văierat* şi verbul a se *învăiera* cu sensurile precizate, ar fi foarte interesant să ştim cum tradusese Nicolae Milescu Spătarul în aceste locuri în care apar *voiera*, *voierat*,

[16] În ANANIA este redat astfel: *plânge-ţi de milă*.

BDD-A25167 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:35 UTC)

voieros şi *învoierat(ă)* – pentru că nu excludem nici varianta ca aceste lexeme, ca atâtea altele, să se fi păstrat din traducerea sa, care este protograful celor două manuscrise biblice integrale româneşti. De asemenea, ar fi foarte bine-venită, în clarificarea acestui aspect, o mai bună fişare pentru redactarea cuvântului în ediţia a doua din *Dicţionarul limbii române* al Academiei.

BIBLIOGRAFIE

Cândea 1979 = Virgil Cândea, *Raţiunea dominantă*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.

Pascu 1916 = G. Pascu, *Sufixele româneşti*, Bucureşti, Librăriile Socec & Co, C. Sfetea, Pavel Suru.

Philippide 1984 = A. Philippide, *Opere alese*, editate de G. Ivănescu şi Carmen-Gabriela Pamfil, cu un studiu introductiv şi comentarii de G. Ivănescu, Bucureşti, Editura Academiei.

Puşcariu 1959 = Sextil Puşcariu, *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, Bucureşti, Editura Academiei.

Ursu 1988, 1989 = N.A. Ursu, *Noi informaţii privitoare la manuscrisul autograf şi la textul revizuit al* ***Vechiului Testament*** *tradus de Nicolae Milescu* (I) în „Limba română", XXXVII (1988), nr. 5, p. 455–468; (II) în nr. 6, p. 521–534; (III) în XXXVIII (1989), nr. 1, p. 31–46; (IV) în nr. 2, p. 107–121; (V) în nr. 5, p. 463–470.

*

ALR I = *Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Puşcariu, partea I (ALR I), vol. I, *Părţile corpului omenesc şi boalele lui*, de Sever Pop, Cluj, Muzeul Limbii Române, 1938; vol. II, *Familia, naşterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*, de Sever Pop. Sibiu, Muzeul Limbii Române, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1942.

ANANIA = *Biblia sau Sfânta Scriptură*. *Ediţie jubiliară a Sfântului Sinod* [...], redactată şi adnotată de Bartolomeu Valeriu Anania, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 2001.

BAILLY = A. Bailly, *Dictionnaire grec–français*, rédigé avec le concours de E. Egger, édition revue par L. Séchan et P. Chantraine, Paris, Hachette, 2000.

BB = *Biblia, adecă dumnezeiasca scriptură a Vechiului şi Noului Testament*, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1997.

L. COSTIN, GR. BĂN. = L. Costin, *Graiul bănăţean*, [vol.] II, Turnu-Severin, Tipografia Luiza I. Niculescu şi Ion N. Bojneagu, 1934.

DLR = *Dicţionarul limbii române* (serie nouă), t. XIII, partea I, Litera *V* (*v–veni*), Bucureşti, Editura Academiei Române, 1997; t. XIII, partea a 3-a, Litera *V* (*vâclă–vuzum*), Literele *W, X, Y*, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

DOSOFTEI, V.S. = Dosoftei, *Viaţa şi petreacerea svinţilor*, Iaşi, 1682–1686, text îngrijit, notă asupra ediţiei şi glosar de Rodica Frenţiu, Cluj-Napoca, Editura Echinox, 2002.

FRANKF. = Τῆς θείας Γραφῆς Παλαίας Δηλαδὴ καὶ Νέας Διαθήκης ἁπάντα – *Divinae Scripturae nempe Veteris ac Novi Testamenti omnia, Graece, a viro doctissimo recognita et emendata, variisque lectionibus aucta et illustra*, Frankofurti ad Moenum, apud Andreae Wecheli haeredes, 1597.

HERODOT, I. = Herodot, *Istorii*, [traducere de Nicolae Spătarul], ediţie îngrijită de L. Onu şi Lucia Şapcaliu, prefaţă, studiu filologic, note, glosar de Liviu Onu, indice de Lucia Şapcaliu, Bucureşti, Editura Minerva, 1984.

MIKLOSICH = Fr. Miklosich, *Lexikon paleoslovenico-graeco-latinum*, Vindobonae, Guilelmus Braumueller, 1862–1865.

NEC-POLIROM = *Septuaginta Psalmii, Odele, Proverbele, Ecleziastul, Cântarea Cântărilor*, volum coordonat de Cristian Bădiliţă, Francisca Băltăceanu, Monica Broşteanu, în colaborare cu Ioan-Florin Florescu, traduceri de Cristian Bădiliţă, Francisca Băltăceanu, Florica Bechet,

BDD-A25167 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:35 UTC)

Monica Broşteanu, Ioana Costa, Marius David Cruceru, Cristian Gaşpar, Eugen Munteanu, Ion Pătrulescu, vol. 4/I, Bucureşti, Colegiul Noua Europă, Editura Polirom, 2006.

QUICHERAT = L. Quicherat et A. Daveluy, *Dictionnaire latin–français*, revisé, corrigé et augmenté d'après les travaux les plus récents de la lexicographie latine par Émile Chatelain, Paris, Hachette, 1922.

TDRG = H. Tiktin, *Rumänisch–deutsches Wörterbuch*, Band [I–III], Bukarest, Staatsdruckerei, I.: 1903; II: 1911; III: 1924.

THE VERB *A (SE) VOIERA* AND ITS CORRESPONDING WORD FAMILY: MEANINGS, ETYMOLOGY AND ATTESTATIONS – CONTRIBUTIONS TO *DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE* (ROMANIAN LANGUAGE DICTIONARY) OF THE ACADEMY (SECOND EDITION). A FEW PHILOLOGICAL REFLECTIONS

ABSTRACT

The old manuscripts are a highly valuable source for *Dicționarul limbii române* (*The Romanian Language Dictionary*) of the Academy, also known as *Dicționarul tezaur* (*The Thesaurus Dictionary*). Their vocabulary can clarify semantic origins, the accent, the words' lexical variants and, at the same time, provides new meanings and words. Worthwhile mentioning is the word *voiera* (and its word family, *învoierat*, *voieros* and the adjective *voierat*) that might have been considered a lexical variant of the word *văiera*, but which is, in fact, a word (and the corresponding word family) with its own history and etymology. Since it is a lexeme that occurs only in one of the three versions of the integral biblical texts from Old Romanian, its presence raises a series of philological questions, given that, on the one hand, it belongs to the first translator of the *Bible*, the protograph Nicolae Milescu Spătarul, or to a reviser carrying out the *diorthosis* of ms. 45, and, on the other hand, it can be a rarely used popular word or it can be a popular lexical creation, belonging to the scholar metropolitan Dosoftei, in whose work occurs the verb, as well as other words belonging to the same series (*voierare*, the adjective *voierat*).

Keywords: *voiera*, *old manuscripts*, *Old Romanian*, *The Romanian Language Dictionary*, *Bible translation*.

BDD-A25167 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:40:35 UTC)